

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора наук з державного управління, професора,
Сичової Вікторії Вікторівни
на дисертаційну роботу Шанідзе Олександра Дмитровича
«Гендерна нерівність в умовах воєнного стану»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 054 – Соціологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження Олександра Дмитровича Шанідзе «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану» присвячено складній і водночас малодослідженій проблемі – теоретичному обґрунтуванню гендерної нерівності в сучасному українському суспільстві й розробленню практичних рекомендацій щодо її подолання та досягнення гендерної рівності в умовах воєнного стану в Україні. Вимушене внутрішнє переміщення та вимушена міграція в основному дівчат і жінок; заборона виїзду за кордон чоловікам мобілізаційного віку, їхня надсмертність через службу у Збройних силах України в умовах широкомасштабної російсько-української війни; посилення горизонтальної гендерної сегрегації праці в умовах воєнного стану призвели до посилення гендерної нерівності в українському суспільстві. За 2 роки воєнного стану за індексом гендерної нерівності (Gender Inequality Index) Україна з 48-го місця (серед 194-х країн світу) у 2022 році погіршила свої позиції, перемістившись на 52-е місце (серед 166 країн) у 2024 році. Європейська інтеграція України, виконання міжнародних зобов'язань Україною за Конвенцією ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) і резолюцією Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» в частині створення системи для скорочення гендерної нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а також усе вищезазначене актуалізують потребу в дослідженні гендерної нерівності в умовах воєнного стану в Україні.

Втрата доцільності дослідження гендерної проблематики (гендерної нерівності /рівності, дискримінації, асиметрії, гендерних стереотипів тощо) на підставі структурно-конструктивістського підходу в умовах постмодерного суспільства обумовлює застосування соціокультурного, перформативного підходів для визначення трансформації гендерних ролей у суспільстві в умовах воєнного стану, що підтверджує наукову актуальність дисертаційної роботи О.Д. Шанідзе.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертаційній роботі. Дисертація О.Д. Шанідзе є завершеною науковою роботою, структура якої забезпечує динаміку наукового аналізу та логіку переходу від теоретико-методологічних засад дослідження гендерної нерівності, соціологічного аналізу гендерної нерівності в умовах воєнного стану в Україні до соціологічного дослідження з метою виявлення трансформації гендерної нерівності на прикладі зміни соціальних ролей, доступу до ресурсів, участі у прийнятті рішень жінок і чоловіків в умовах воєнного стану в Україні.

Зміст дисертації відповідає визначеній темі дослідження, метою якого є теоретичне обґрунтування існування гендерної нерівності в українському суспільстві в умовах воєнного стану та розроблення практичних рекомендацій щодо забезпечення гендерної рівності у повоєнному відновленні України. Для досягнення поставленої мети дисертантом сформульовано й успішно вирішено сім завдань дослідження, які чітко корелюються із загальними висновками. Це дає можливість стверджувати, що дисертація за структурою і змістом відповідає поставленій меті та основним вимогам до написання наукових праць.

У процесі написання дисертації було опрацьовано значний обсяг нормативно-правових документів, статистичних джерел, аналітичної звітності, а також наукових публікацій з гендерної проблематики (195 посилань, 30% з яких іноземною мовою), що дозволило забезпечити обґрунтованість сформульованих положень.

Логіка побудови дисертаційного дослідження, використання комплексу методів: теоретичних (аналізу документів, абстрагування, узагальнення, порівняльного аналізу, інтерсекційного та інтерпретативного підходів) та емпіричних (анкетне опитування, глибинне інтерв'ю), - сприяли успішному вирішенню всіх поставлених завдань та розкриттю теми дисертації «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану», що свідчить про її цілісність, комплексність, теоретичну значущість, високий ступінь обґрунтованості сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій. Текстовий матеріал дисертації доповнений 12 таблицями і 11 рисунками (графіками, діаграмами), що свідчить про вміння автора опрацювати й узагальнювати матеріал.

Цілком погоджуємось із висновком О.Д. Шанідзе щодо впливу гендерних досліджень на трансформацію соціуму в бік більшої рівності, інклюзивності та демократичності, на формування політики, орієнтованої на потреби різних соціальних груп, включаючи вразливі категорії населення. Автор уточнює понятійно-категоріальний апарат дослідження в частині дефініцій «гендерна нерівність», «гендерна рівність», «гендерні стереотипи», «гендерна ідентичність», «гендерна дискримінація», «гендерна асиметрія» тощо.

Не викликають заперечень твердження дисертанта, що основним чинником гендерної нерівності в суспільстві є гендерні стереотипи; що гендерна нерівність в українському суспільстві має комплексний характер і вимагає системної політики для її подолання через гендерний мейнстрімінг, просвітницькі кампанії, контроль за виконанням законодавства про рівність прав і можливостей жінок і чоловіків.

З'ясування особливостей прояву гендерної нерівності на локальному, регіональному та національному рівнях дало підстави автору зробити обґрунтований висновок про існування найбільших диспропорцій в органах державного управління та місцевого самоврядування регіонального рівня в

частині незначного представництва жінок та їх мінімальної участі в формуванні та прийнятті важливих управлінських рішень.

Цілком слушно О.Д. Шанідзе застосував комплексний підхід для аналізу гендерної нерівності на індивідуальному, соціальному та структурному рівнях, що дозволило йому зробити аргументований висновок про кардинальну зміну традиційних гендерних ролей у суспільстві, обмеженість доступу жінок і чоловіків до певних сфер діяльності, зростання гендерно зумовленого насильства, нерівномірне представлення чоловіків і жінок у військових і цивільних структурах. А також автор обґрунтував взаємовплив гендерної нерівності та гендерної асиметрії, визначив загрози і ризики такого взаємовпливу.

На особливу увагу заслуговує соціологічне дослідження гендерної нерівності в умовах воєнного стану, проведене здобувачем методами анкетного опитування (електронна анкета за допомогою Googl-форми) 825 респондентів та глибинного інтерв'ю з 20 респондентами, метою якого було виявлення трансформації гендерної нерівності в умовах воєнного стану в Україні, зокрема соціальних ролей, доступу до ресурсів, участі у прийнятті рішень, а також визначення впливу воєнного стану на уявлення про гендерну рівність у різних гендерних групах. У зазначеному контексті викликають інтерес додаток Б, що містить анкету соціологічного опитування «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану», та додаток В «Приклади глибинного інтерв'ю», у якому наводиться 10 анкет глибинного інтерв'ю з респондентами.

Вважаємо цілком переконливими результати дослідження, що засвідчили, з одного боку, перегляд традиційних гендерних ролей і розширення участі жінок у лідерських і управлінських процесах, з іншого – існування перехресних форм дискримінації при залученні жінок до формування політик через недостатню інституційну підтримку в умовах воєнного стану, а також гендерно марковане сприйняття жінками та чоловіками гендерної нерівності та її причин, що ускладнює досягнення справжньої гендерної рівності в суспільстві. Результати соціологічного

дослідження О. Д. Шанідзе підтвердили висунуті гіпотези. Погоджуємося з рекомендаціями дисертанта органам влади в частині врахування цінностей прав і свобод людини, що гарантуються та захищаються на засадах рівності й недискримінації для всіх жінок і чоловіків.

Висновки, сформульовані у роботі, висвітлюють результати дослідження як вирішення поставлених завдань та відповідають вимогам, що висуваються до результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів. Наукова новизна дослідження О.Д. Шанідзе полягає у розробленні теоретико-методологічних засад гендерної нерівності в українському суспільстві та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій щодо її подолання в умовах воєнного стану та повномасштабного вторгнення, зокрема:

- *уперше* теоретично обґрунтовано деконструкцію поняття гендеру в сучасному постмодерному розумінні стосовно українського суспільства, оскільки в умовах постмодерного суспільства гендер позбавляється ознак соціального конструкту, відбувається деконструкція гендеру, а проблема суб'єктивності й ідентичності суб'єкта постає як ключова;

удосконалено:

- концептуалізацію зв'язку між гендерною нерівністю та соціальною дезорганізацією в умовах війни, що відкриває нові перспективи для розроблення соціальних політик;

- підходи до дослідження впливу воєнного стану на трансформацію гендерних стереотипів і ролей у сучасному українському суспільстві;

дістали подальшого розвитку основні теоретичні та методологічні підходи до понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема поняття «гендерна нерівність»; обґрунтування, загрози та ризику взаємовпливу гендерної нерівності та гендерної асиметрії;

Загалом наукова новизна дисертації полягає у застосуванні соціокультурного, перформативного підходів для виявлення трансформації

гендерної нерівності в умовах воєнного стану в Україні, а також визначення впливу воєнного стану на уявлення про гендерну нерівність у різних гендерних групах для розроблення практичних рекомендацій органам влади щодо подолання гендерної рівності та досягнення гендерної рівності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні.

Достовірність висновків обґрунтовується комплексним підходом до дослідження проблеми гендерної нерівності в умовах воєнного стану, застосуванням комплексу теоретичних й емпіричних методів, використанням значної кількості статистичних джерел і наукових публікацій з гендерної проблематики; відповідальним підходом до наукової етики та достовірності представлених матеріалів.

Значимість отриманих результатів для науки і практичного використання. Дисертаційна робота виконана на кафедрі соціології і публічного управління НТУ «Харківський політехнічний інститут» в рамках науково-дослідної роботи «Соціологічний супровід моніторингу якості освіти в сучасному університеті» (ДР № 0121U113440), де здобувачем проаналізований гендерний зріз доступу до освіти в умовах воєнного стану.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості використання основних положень й висновків дисертації фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, розвитку змісту навчального контенту; широке впровадження їх у практику закладів вищої освіти відповідного профілю, в роботі органів публічного управління та у процесі формування сучасних напрямів гендерної політики держави.

Висновки та одержані автором експериментальні дані є переконливими й вірогідними, що забезпечено комплексним застосуванням методів дослідження, адекватних його меті та завданням, репрезентативністю вибірки, повнотою і статистичною значущістю результатів дослідження.

Матеріали дослідження впроваджено в навчальний процес Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» при викладанні освітньої компоненти «Гендерні відносини в

економічній діяльності» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» (довідка від 27.02.2025р.); у роботу Благодійного фонду «Ігоря Вовчанчина» (довідка від 28 лютого 2025 року).

Тож практична цінність роботи полягає в тому, що матеріали можуть використовуватись у системі вищої освіти під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціології.

Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях. Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у 18 наукових працях, з них 5 статей у фахових виданнях України; 1 у виданні Scopus; 11 праць апробаційного характеру, з них 3 проіндексовано у Scopus&WoS; а також представлено на українських та міжнародних конференціях, де відбулася апробація ідей, що викладені в дисертаційному дослідженні. Зміст цих публікацій свідчить про повноту викладення основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях, де наведені суттєві деталі одержаних автором результатів.

Академічна доброчесність. Дисертація виконана з дотримання вимог академічної доброчесності, отримані результати дають підстави говорити про оригінальність роботи. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи. Про дотримання всіх вимог академічної доброчесності свідчить належний рівень цитування використаних джерел, коректне оформлення посилань, а також прозорий виклад методів дослідження та отриманих результатів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. У цілому, оцінюючи позитивно рецензовану дисертацію, варто вказати на окремі дискусійні положення та висловити деякі зауваження й пропозиції:

1. Дисертаційна робота та проведене соціологічне дослідження «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану» присвячені надзвичайно актуальній темі. Утім у дисертації відсутній матеріал, що стосується проблем гендерної нерівності в інших країнах, де відбуваються збройні конфлікти,

війни. Тож бажано було предмет дослідження сформулювати наступним чином: «гендерна нерівність в умовах воєнного стану в Україні», навести приклади міжнародного досвіду подолання гендерної нерівності в умовах воєнного стану.

2. У підрозділі 2.3 автором проведено ретельний аналіз стану гендерної нерівності на локальному, регіональному та національному рівнях; виявлено існування найбільших диспропорцій в органах державного управління регіонального рівня (с. 136), гендерну сегрегацію ринку праці (с. 133), регіональні відмінності у зайнятості жінок і оплаті праці (с. 134). Представляється, що для полегшення застосування порівняльного аналізу варто було уніфікувати критерії, індикатори, зокрема рівень участі жінок у прийнятті та формуванні важливих управлінських рішень у виконавчих органах влади (у т.ч. на національному рівні), а не лише їхня участь у представницьких органах влади; а також проаналізувати регіональний індекс гендерного розриву.

3. Цілком слушно О.Д. Шанідзе зазначає, що «гендерна політика спрямована на підвищення рівня соціальної безпеки в державі та регіонах» (с. 127); обґрунтовує що основним регулятором гендерних відносин, суб'єктом подолання гендерної нерівності є держава, тому важливо, щоб в органах державного управління та місцевого самоврядування збільшувалося представництво жінок особливо на регіональному рівні (с. 134, 139, 141). Погоджуємося, що «гендерна політика держави знаходиться у безпосередньому діалектичному зв'язку із соціальною та регіональною політиками» (с. 127). Разом із тим, не зовсім зрозуміло, що мав на увазі автор, резюмуючи, що «гендерна політика в Україні розвивається переважно в правовому руслі, зосереджуючись на законотворчості та нормативному забезпеченні рівних прав» (с. 139), адже формування та реалізація гендерної політики не обмежується лише правовим механізмом гендерної політики. Вона реалізується через налагоджений інституційний (що в тексті роботи неодноразово зазначено), економічний, політичний, мотиваційний механізми

гендерної політики. Також представляється неясною пропозиція автора про те, що «гендерна політика має бути інтегрованою частиною загальної соціальної та регіональної політики» (с. 140, 202). В Україні гендерна політика є складовою соціальної політики, а одним із напрямів регіональної політики є гендерна політика як складова соціальної політики.

4. Науковим здобутком дисертанта є результати проведеного масштабного емпіричного дослідження: анкетне опитування 825 респондентів і глибинне інтерв'ю 20 респондентів. Дисертант чітко формулює мету, завдання та 6 гіпотез соціологічного дослідження; успішно вирішує завдання, реалізує мету, підтверджує гіпотези. На жаль, не прописані об'єкт і предмет дослідження. У той же час представляється, що об'єкт дисертаційного дослідження – процес впливу воєнного стану на сприйняття гендерної нерівності у суспільстві (с. 6) – мав би бути зазначеним, як об'єкт саме соціологічного дослідження. Автор цілком слушно наголошує, що вік, статус, стать впливають на ставлення до гендерної нерівності. Утім, наводячи відповіді респондентів, з якими він проводив глибинне інтерв'ю, не завжди вказує їхні вік і статус (с. 151, 152, 154, 155, 157).

5. Робота не є вільною від стилістичних погрешностей, неточностей (зокрема, дві таблиці 3.6 на с. 169 і с. 184), русизмів (зокрема, с. 167, 184, 188, 194).

Водночас висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку здійсненого дослідження О.Д. Шанідзе. Їх наявність не знижує достовірності основних наукових здобутків, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації, не спростовує її загальної концепції та положень, що становлять наукову новизну дослідження та виносяться на захист.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. Дисертаційна робота «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану» є завершеним науковим дослідженням, містить нові науково-обґрунтовані результати в соціології, новизну розроблених підходів до вирішення проблеми, має практичну значущість отриманих результатів;

відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а її автор – Шанідзе Олександр Дмитрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 «Соціологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент

професор кафедри соціології управління
та соціальної роботи Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
доктор наук з державного управління,
професор

Вікторія СИЧОВА

Підпис В.В. Сичової засвідчую
Начальник відділу кадрів
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат наук з державного управління

Олена ГРОМИКО

«04 08 2025 р.